

ПРО РОЛЬ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

Василюк Алла Володимирівна
м.Київ

Актуальність матеріалу, викладеного у статті, обумовлена нагальними потребами переорієнтації змісту освіти на формування у молоді необхідного комплексу компетентностей. Результати міжнародного моніторингу володіння учнями ключовими компетентностями проаналізовано на прикладі проекту PISA. Представлено нові орієнтири в роботі учителя і школи майбутнього.

Ключові слова: компетентність, ключові компетентності, компетентнісний підхід, освіта, моніторинг.

Ми є свідками швидких суспільних перетворень, які відбуваються наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. У науковій літературі обґрунтовано декілька теорій та визначень нового типу суспільства, яке прийшло на зміну індустріальному, зокрема: суспільство “третьої хвили” або суперіндустріальне суспільство (О.Тоффлер), постіндустріальне суспільство (Д.Белл), суспільство знань (П.Дракер), сітєве суспільство (М. Кастельс). Дослідники вказують, що нове суспільство формується унаслідок глобальної соціальної революції та конвергенції інформаційних і комунікаційних технологій, де обмін інформацією не має часових, територіальних або політичних кордонів. Найціннішим людським капіталом й вагомим економічним засобом стають теоретичні знання, інформація та інтелектуальні технології. Наука і дослідження, виробництво та поширення знань починають виступати головними компонентами конкурентоспроможності. Відтак, генерування нових знань, їх завоювання та застосування вимагає від людей високого інтелектуального й освітньо-кваліфікаційного рівня. Це можливо лише за умови переорієнтації освіти з концентрації на змісті навчання й передачі знань на більш інтегральний процес навчання, зорієнтований на формування у молоді необхідного комплексу компетентностей.

Останнім часом в європейській та вітчизняній педагогіці стала популярною концепція компетентності, в основі якої закладена ідея формування компетентної людини, яка має необхідні знання, професіоналізм і високі моральні якості, а також спроможна адекватно діяти у відповідних ситуаціях і брати на себе відповідальність за певну діяльність. Вважається, що тільки тоді система освіти може вважатися ефективною.

Проблеми різних аспектів компетентнісного підходу в освіті присвятили свої дослідження численні вітчизняні та зарубіжні науковці. Серед них, зокрема: аналіз сутності зазначеного феномена й характеристика його складових (В. Болотов, Н. Бібік, І. Зімняя, В. Краєвський, Дж. Куллахан, О. Пометун, О. Савченко, В. Свістун, В. Серіков, М. Скаткин, В. Ягупова та ін.), моніторинг рівнів досягнень компетентностей (Л. Ващенко, О. Локшина, А. Хуторський та ін.), технологія формування ключових компетентностей (Л. Паращенко), комунікативні компетентності (Д. Хаймс та ін.). Проблему компетентнісно орієнтованого підходу в навчанні досліджували психологи І.Бех, В. Давидов, А.Петровський, І.Підласий, В.Семиченко та ін.

Мета статті: здійснення стислого аналізу педагогічного поняття “компетентність”, значення ключових компетентностей у шкільній освіті та нових напрямках роботи сучасної школи.

Компетентнісний підхід у філософській, соціологічній, психолого-педагогічній літературі та нормативних освітніх документах визначається як провідне методологічне підґрунтя розвитку сучасної освіти. Він передбачає особистісно орієнтоване навчання, спрямоване на розвиток індивідуальності учня, його самовизначення і самоактуалізацію, самореалізацію та соціалізацію.

Разом з тим, термінологічний апарат компетентнісного підходу усе ще формується, тому в часі відсутня однастайність щодо трактування його основних категорій.

Останнім часом одним із важливих у педагогіці став термін “компетентність”, який досі немає однозначного поняттєвого окреслення. Подекуди він підміняється іншими, такими як “кваліфікація” і “компетенція”, хоча кожен із них має свою специфіч-

ну відмінність. Зокрема, термін “кваліфікація” – це визначення якості, оцінка чогось; новий узагальнюючий міжнародний термін для позначення довільного посвідчення, сертифіката, диплома, які засвідчують успішне виконання певної освітньої програми й дають право на продовження освіти (академічна кваліфікація) чи на виконання певної роботи (професійна кваліфікація). В Україні й за кордоном (напр. у Канаді, США та інших країнах) цей термін як окремо, так і у поєднанні з іншими словами, зокрема “висока кваліфікація”, “рівень фахової кваліфікації” використовується у розумінні позначення сукупності набутих знань і вмінь, абсолютно необхідних для виконання певної роботи, (замінюючи термін “компетентність”) [1]. Натомість термін “компетенція” у різних словниках [2-4] визначається як коло повноважень певної особи, а також організації, установи. Щодо терміну “компетентність”, то переважно він трактується як: 1. Загальні або ключові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, вміння або навички, ключові уявлення, опорні знання. Компетентності передбачають: спроможність особистості сприймати і відповідати на індивідуальні та соціальні потреби; комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок; 2. Сукупність доступних для вимірювання чи оцінювання знань, умінь і навичок, набутих у закладах освіти чи поза ними і необхідних на робочому місці на рівні встановлених вимог (стандартів) до даної праці; а також здібності відповідально виконувати обов’язки та знаходити рішення у нестандартних ситуаціях, використовувати знання й вміння в нових умовах та іншій робочій обстановці; 3. Спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, яких набувають у процесі навчання. Вони дають змогу людині визначати, тобто ідентифікувати і розв’язувати, незалежно від контексту (від ситуації), проблеми, характерні для певної сфери діяльності; 4. Міра можливості підготовленого спеціаліста виконувати роботи, що відповідають даній кваліфікації [1].

Поняття “компетентність” тлумачиться і як загальна здатність, заснована на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, що придбані завдяки навчанню” [5]. При чому здатність, як індивідуально-психологічна особливість особистості, є умовою успішної діяльності. Однак компетентність характеризує і певне коло діяльності. Таким чином, з одного боку компетентність можна розглядати як індивідуально-психологічну особливість, а з іншого – як загальну якість, стандартизовану для багатьох індивідів (яка вводиться як загальна норма) [там само].

За останні роки в Європі (в освітній політиці та практиці) усе більшого значення набуває концепція ключових компетентностей. Дефініція поняття “ключові компетентності” (англ. *key competencies*) включає знання, уміння, навички, взаємовідносини, цінності та інші чинники, що становлять особистісні та суспільні аспекти життя й діяльності людини. Від них залежить особистий розвиток та суспільний прогрес. Виокремлюють різні групи ключових компетентностей, зокрема: соціальні (пов’язані з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості); мотиваційні (пов’язані з внутрішньою мотивацією, інтересами, індивідуальним вибором); функціональні (пов’язані зі сферою знань, вмінням оперувати науковими знаннями та фактичним матеріалом) та ін.

Освітня політика Європейського Союзу спрямована на розвиток усіх громадян ЄС через окреслення найважливіших і найбільш головних компетентностей, які людина повинна розвинути задля досягнення успіху як у професійному, так і приватному житті. Загальною метою є вирівнювання шансів і можливостей усіх громадян ЄС. У робочій програмі Європейської Комісії “Ключові компетентності для навчання протягом життя. Європейська довідкова система” [6] визначено вісім основних груп ключових компетентностей, зокрема:

1. *Знання рідної мови* (уміння висловлювати свої думки і почуття усно і на письмі, читання і слухання з розумінням, вміння написання різних типів текстів, уміння відокремлення важливої

інформації від неістотної з різних джерел, утримування контактів з іншими людьми);

2. *Порозуміння іноземними мовами* (розуміння, усні і письмові висловлювання у різних ситуаціях – на роботі, дома, у вільний час, під час навчання – відповідно з очікуваннями й потребами; розуміння культурних відмінностей й усвідомлення різних звичаїв даних суспільств; ознайомлення і розуміння різних типів текстів: поезії, преси, сторінок Інтернету, інструкцій, листів, звітів та ін.);

3. *Математичні і базові науково-технічні компетентності* (здійснення рахунків у пам'яті і на папері, використання підрахунків у щоденному житті, зокрема в управлінні домашнім бюджетом (урівноваження доходів і видатків, планування видатків, заощаджень), під час покупок (порівняння цін, розуміння понять об'єму, ваги і вимірів, рахування грошей та перерахунок на інші валюти; уміння логічного й аналітичного мислення, абстрагування і генералізації, просторового мислення та здібність до критичної оцінки, уміння відокремлення доказів стверджень від припущень. До основних науково-технічних компетентностей належать: ознайомлення з основними процесами у природі, засад функціонування технологій та уміння їх використовувати, розуміння зв'язку технологій з іншими сферами – науковим прогресом (напр. у медицині), суспільстві (цінності, моральні проблеми), культура (напр. мультимедія) та із середовищем (забруднення); уміння розпізнавання головних рис наукового дослідження і розуміння наведення конкретних висновків);

4. *Інформаційні компетентності* (знання й уміння використання з технологій інформаційного суспільства в різних ситуаціях: на роботі, у вільний час, як комунікативні знаряддя. Уміння користування комп'ютером й іншими мультимедіями для пошуку, оцінки, накопичення, створення, представлення та обміну інформацією, а також до порозуміння й співпраці у мережі);

5. *Уміння вчитися* (уміння організувати власне навчання на основі спроможності до регулювання процесу навчання на індивідуальному і груповому рівнях. Включає уміння ефективного управління власним часом, вирішення проблем, переробку нової інформації, а також здібність застосовувати нові знання й уміння в різних ситуаціях). У загальному сенсі дані компетентності пов'язані з плануванням власного шляху кар'єри.

6. *Соціальні та громадянські компетентності* (розуміння зразків поведінки, прийнятих у різних суспільствах, здібність до прихильного ставлення і співчуття, уміння відокремлювати приватну сферу від професійної (не переносити професійні конфлікти у приватне життя), розуміння культурної totoжності власної країни у зіткненні з іншими культурами. Знання прав людини, конституції своєї країни, міжнародних декларацій, обізнаність з політикою і проблемами на локальному, регіональному, національному, європейському й міжнародному рівнях. Дана група компетентностей розвиває почуття приналежності до локальної та народної спільноти, а також – до ЄС, Європи і світу).

7. *Ініціативність і підприємливість*. Ці компетентності відносяться до нашої здібності перетворення ідей в дії. До них належать: креативність, інноваційність, готовність ризикувати, уміння планування, організації, аналізу, оцінки, управління й запровадження проекту. А також уміння співпраці в колективі для досягнення цілі. Підприємливість – це також бажання запровадження змін, готовність брати відповідальність за свою діяльність та вміль поставлені завдання та ін.;

8. *Культурна свідомість і експресія*. Це визнання значимості креативного вираження думки, досвіду і емоції через різні засоби, у тому числі музики, літератури, візуальних мистецтв та ін. До подібних компетентностей належать основи знань про основні види культури (в тому числі масової), усвідомлення культурного спадку власної країни і Європи, їх місця у світі, відкритість на різні форми експресії та прихильність до інших культур [6].

Отже, основними характеристиками ключових компетентностей є їх багатофункціональність та багатовимірність. Також вони є наскрізними й мають досягатися у процесі навчання через усі шкільні предмети та виховні заходи. Європейські країни відзначають значні зрушення щодо правової регуляції й запровадження в освітню практику концепції ключових компетентностей. Варто зауважити, що багато країн модернізують шкільні навчальні про-

грами з урахуванням ефективності навчання. Це означає, що акцент уваги із освітнього змісту (який має передавати учитель) переключено на опис тих знань й умінь, які учень повинен опанувати та представити наприкінці окремого етапу вивчення даного предмету. Однак країни відрізняються рівнем та способами програмних змін. Деякі концентруються на впровадженні стратегії освітньої політики, орієнтованої на формування цілісного комплексу ключових компетентностей, тоді як інші обрали лише окремі з компетентностей, які вважають за пріоритетні [7].

З метою виміру учнівських досягнень (у контексті ключових компетентностей), незначна група країн ЄС запровадила оціночну шкалу досягнень, яка становить для вчителів орієнтир визначення рівня компетентностей школярів. Зокрема, розроблені Радою Європи "Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання" (англ. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*) (2001) стали головним знаряддям оцінки мовних умінь учнів. У 2011 р. Рада Європейського Союзу рекомендувала їх для валідації рівнів знань іноземної мови.

До ключових компетентностей відносяться не лише основні, але й так звані допоміжні вміння. Якщо статус основних вже давно закріпився в освіті (серед яких компетентності з читання, іноземних мов, математики, точних та природничих наук), то розвиток допоміжних (зі сфер інформатики, соціальних, громадських або підприємницьких) й надалі потребує підтримки. Зокрема, інтеграція інформаційних (цифрових) умінь з математикою, точними й природничими науками, іноземними мовами в європейських школах використовується не часто. Міжпредметні підходи вимагають від учителя не лише зміни дидактичних методів, але й більшого зацікавлення у піднесенні ефективності навчання та використання відповідних методів оцінювання.

Моніторинг володіння ключовими компетентностями є важливим процесом для оцінки ефективності системи освіти. Тому їх було включено до циклічних міжнародних порівняльних досліджень, зокрема в проєктах Міжнародної асоціації вимірювань навчальних досягнень PIRLS, TIMSS, PISA та ін. Проєкт PIRLS досліджує компетентності учнів початкової школи з грамотності читання та розуміння тексту. TIMSS – з математичної та природничої освіти (учнів початкової та основної школи). Вважається, що учні повинні навчитися аналізувати, порівнювати, виокремлювати головне, вирішувати проблему. Також у них має бути сформована здібність до самоудосконалення й адекватної самооцінки, відповідальність, самостійність, уміння творити й співпрацювати з іншими (усе, що знадобиться дитині для адаптації у цьому світі). Натомість проєкт PISA вимірює функціональну грамотність 15-річних підлітків за трьома напрямками: читання, математична і природнича освіта.

Проведення міжнародного моніторингу якості освіти дало можливість пересвідчитися про рівень сформованості ключових компетентностей учнів, необхідних для їх повноцінного функціонування у сучасному суспільстві та дорослому житті. Зокрема, у вимірах PISA (2000-2012 рр.) 25 країн продемонструвало покращення показників з математичної грамотності (серед них Німеччина, Гонконг, Макао, Шанхай, Сінгапур, Бразилія, Італія, Мексика, Польща, Португалія, Туніс, Туреччина та ін.), 25 не показали жодних змін, а в 14 країнах результати погіршилися. Слід зауважити, що за період 2003-2012 рр. динаміку позитивних змін виявили учні Італії, Польщі й Португалії, що засвідчує успішність освітньої модернізації у даних країнах. Значно покращили показники моніторингу Ізраїль, Катар і Румунія (2006-2012 рр.); а також Ірландія, Малайзія та Росія (2009-2012 рр.). Після перевірки грамотності читання (2000-2012 рр.) 32 країни виявили тенденції покращення показників (зокрема Албанія, Чилі, Естонія, Німеччина, Угорщина, Ізраїль, Японія, Корея, Люксембург, Мексика, Польща, Португалія, Швейцарія, Туреччина та ін.), 22 не показали жодних змін, а 10 засвідчили погіршення ситуації. Показники моніторингу компетентностей з природничих наук констатували, що 19 країн (передусім Гонконг, Ірландія, Японія, Корея, Польща) істотно покращили свої результати, 37 не виявили зрушень, у 8 країнах виявилися низькі бали. Естонія, Ізраїль, Італія, Польща, Катар й Сінгапур зменшили частку учнів, які не досягали мінімального

результату й одночасно збільшили частку учнів, які виявили найвищі показники [10].

Найвищі результати тесту PISA-2012 серед країн Азії продемонстрували учні з Китаю, Сінгапуру, Південної Кореї та Японії. З числа представників європейських країн – Фінляндія, Ліхтенштейн, Нідерланди, Естонія та Польща. (У цих країнах усі дані перевищили середній показник в 500 балів). Варто теж зазначити, що учні окремих країн краще справилися лише з теоретичними тестами. Натомість із тими, які потребували використання знань й вирішення нестандартних проблем з використанням сучасних технологій, продемонстрували показники нижче середнього рівня (напр. Польща – 481 бал).

У цілому результати міжнародних тестів значно вплинули на освітню політику багатьох країн, привернули увагу суспільств до стану їх національної освіти. У документі Європейської Комісії "Покращення компетентностей XXI століття: програма дій з європейської співпраці у школах" (2008) підкреслюється, що для опанування необхідними компетентностями учні повинні з молодшого шкільного віку навчатися, критично відноситися до власних навчальних завдань, дисциплінувати себе, вміти працювати автономно і в групі, знаходити інформацію та необхідну підтримку завдяки використанню усіх можливостей нових технологій (напр., під час навчання учні можуть працювати у режимі реального часу в мережі Інтернет) [11]. Отже, вчителі стають консультантами, наставниками й посередниками, їх завдання обмежуються наданням учневі допомоги самому сформувати свою освіту та при цьому усвідомити особисту відповідальність.

Головне завдання сучасної школи полягає у постійному пристосуванні умов навчання учнів до змін вимог сьогодення й досягнення необхідних компетентностей для їх ефективного функціонування у швидкозмінному світі й професійному житті. Згідно даних Центру освітніх досліджень та інновацій (Centre for Educational Research and Innovation), як одного з агентів ОЕСР,

головні напрями змін у шкільництві, а також бачення "школи майбутнього" визначають такі поняття як "екстраполяція", "ресколяризація" і "десколяризація".

Бачення екстраполяції – це продовження актуального стану речей у напрямі передбачуваних змін, пов'язаних із поширенням ринкових тенденцій. Передбачається розбудова приватного сектора шкільництва, можливості вибору школи батьками, надання більшої уваги ефективності та якості навчання й перманентного учіння.

Положення ресколяризації стосуються значних змін у самій школі, яка повинна стати центром життя локальної спільноти (співпраця, прихильність, демократичні цінності) та організації, яка навчається (функціонування школи як гнучкої структури з висококваліфікованими й умотивованими до праці вчителями). Згідно даної концепції, навчальний процес має поєднуватися із локальною спільнотою, орієнтуватися на вирівнювання освітніх шансів й гнучку реалізацію неперервної освіти [13].

Натомість бачення десколяризації передбачає атрофію школи як специфічної інституції, перенесення освіти до мережі Інтернет і загальну домінацію дистанційної освіти, що означало б учіння без кордонів, у довільному місті та часі. В окремих країнах і школах учні замість підручників носять на заняття ноутбуки і така тенденція буде надалі зростати.

Одним із провідних напрямів модернізації освіти в Україні є компетентнісно орієнтований підхід до навчання. Згідно новим цілепокладанням в педагогічному процесі, сучасне навчання розглядається як цілісний процес формування учнями окреслених ключових компетентностей (за умови максимальної активізації самостійного і критичного мислення для пошуку вирішень різноманітних проблем з використанням різних джерел інформації й попереднього досвіду школярів). Отже, компетентнісний підхід передбачає оновлення змісту освіти у відповідь на мінливу соціально-економічну реальність.

Література та джерела

1. Василюк А. Педагогічний словник-лексикон (українсько-англо-польський) / А.Василюк, М.Танась. – Київ-Варшава, 2013. – 222 с.
2. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70000 слов / Под ред. Н.Шведовой. – 23-е изд., испр. – М.: Русский язык, 1990. – 917 с.
3. Современный толковый словарь русского языка / Сост. Л.Прокофьева. – СПб.: Норинт, 2005 – 960 с.
4. Новый тлумачний словник української мови (у трьох томах). Т. 1, А – К / Укл.: В.Яременко, О.Сліпушко. – Київ : АКОНИТ, 2006. – 926 с.
5. Хуторської А. Ключові освітні компетентності // Відкритий урок [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/theory/2340/>
6. Zaleniecie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2006/962/WE z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.zcdn.edu.pl/dokumenty/szkolenie/kurnitp/Kluczowe%20kompet>
7. Nowakowska-Siuta R. Pedagogika porównawcza. Problemy, stan badań i perspektywy rozwoju. – Kraków: Impuls, 2014. – 329 s.
8. Developing Key Competences at School in Europe: Challenges and Opportunities for Policy. –Brussels, 2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/>
9. PISA 2012 Results [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results.htm>
10. Международная программа по оценке образовательных достижений учащихся (2012 г.) // Центр оценки качества образования. PISA 2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://centeroko.ru/pisa12/pisa12_res.htm
11. European Union. Improving Competencies for the 21st Century: an Agenda for European Cooperation on Schools. Brussels : Commission of the European Communities, 2008. – 12 p.
12. European Union. Key Competencies for Lifelong Learning, European Reference Framework, European Commission, Luxembourg, 2007.
13. Kordziński J. Nauczyciel, trener, coach. – Warszawa, 2013. – 297 s.

Актуальность материала, изложенного в статье, обусловлена насущными потребностями переориентации содержания образования на формирование у молодежи необходимого комплекса компетентностей. Результаты международного мониторинга владения учащимися ключевыми компетентностями проанализированы на примере проекта PISA. Представлены новые ориентиры в работе учителя и школы будущего.

Ключевые слова: компетентность, ключевые компетентности, компетентностный подход, образование, мониторинг.

The relevance of material presented in the article meets the urgent need to reorient the educational content towards forming a new set of competencies among young people. The results of the international monitoring of pupils' key competencies are analysed through the example of the PISA Project. The article presents new benchmarks in the work of a teacher and a school of the future.

Key words: competence, key competencies, competency based approach, education, monitoring.